

Cemâlî İshak b. Mehmed el-Karamânî: Hayatı ve Eserleri

Mehmet Sait TOPRAK, Dr.*

Jamâlî İshâq b. Mehmed
al-Qaramânî: His Life and Works

Abstract: In the first place the aim of this study is to introduce the life and works of Cemâlî İshâq b. Mehmed al-Qaramânî who was born in the beginning of the 15th century and died in the end of the same century. There is many scattered and unorganised information in the literature about him. In the side of his Sufî personality Cemâlî studied hadîth and wrote books about Sufism, poem, eloquence and hadith. Unfortunately, due to the lack of organized and accurate information about his life, his works are not as well known as they deserve. Therefore we have decided to first clarify the details of the life and works of Cemaâlî, the person that lived through the magnificent times (Classical) of the Ottoman Empire.

Citation: Mehmet Sait TOPRAK, "Cemâlî İshak b. Mehmed el-Karamânî: Hayatı ve Eserleri" (in Turkish), *Hadis Tetkikleri Dergisi (HTD)*, IV/2, 2006, pp. 127-145.

Key Words: Hadîth, sūfî, Cemâlî İshâk b. Mehmed, Halvetî.

I. HAYATI

A. Doğum Yeri

Cemâlî İshak b. Mehmed'in¹ hayatından bahseden kaynakların neredeyse tamamı, onun doğum yeri ve tarihi hakkında kesin bir bilgi vermemekte, ayrıca bu kaynaklarda yer alan bilgiler birbiriyle çelişmektedir. Tutarlı bir sonuca ulaşmak, başta Cemâlî'nin kendi eserleri olmak üzere, mevcut kaynaklar dikkatlice ele alınıp incelendikten sonra elde edilen ipuçlarından hareketle onun hakkında söylenenlerin bir bütün halinde incelenmesiyle mümkün olabilir:

Latîfî, Cemâlî hakkında "ya Karamânî veya Bursevîdür, vatan-i aslîsinde ihtilâf vardır, Sultân Mehmed devrinde gelmişdür, Sultân Bâyezid devrinin sonlarında fevt olmuşdur" der.² Riyâzî,³ Kafzâde⁴ ve Sehî Bey,⁵ Cemâlî'nin

Bursalı olduğunu söyleyerek, ihtilâflı olan doğum yerini daha da içinden çıkılmaz hâle getirmişlerdir.⁶ Mehmed Süreyya ise, -muhtemelen- Sehî'den naklen, "Karamânîdür" der.⁷ Şemseddin Sâmî,⁸ Faik Reşad,⁹ *Türk Edebiyatı Nümûneleri* adlı eserin yazarları¹⁰ ve Nâil Tuman da¹¹ -kuvvetli bir ihtimâl- Latîfî'nin *Tezkire*'sinden naklederek, Cemâlî'nin Karamanlı ya da Bursalı olduğunu ifâde etmişlerdir. Şiirlerinden hareketle Cemâlî'nin Karamanlı olabileceğini söyleyen. Bursalı Mehmed Tâhir'i¹² tenkit eden Saadettin Nüzhet ise, "Bursa'da muhtelif kitâbeleri bulunduğu için bu şâiri Bursalı olarak göstermek daha doğru olur sanıyorum" demekte ve onun Bursalı olduğunu iddia etmektedir.¹³

Faruk Kadri Timurtaş, Cemâlî'nin, Şeyhî'nin *Hüsrev ü Şîrin*'ine yazdığı *Zeyl*'in başlığından hareketle memleketini tesbite çalışır. Çünkü *Zeyl*'in başlığında Cemâlî'nin dedesinin "*Şeyh Ahmed-i Tercümânî'l-Akşehri*"¹⁴ olduğu yazılıdır. Bu durumla ilgili olarak Faruk Kadri Timurtaş Cemâlî'nin memleketiyle ilgili şu bilgileri verir:

"Paris'te Bibliothèque Nationale'deki *Hüsrev ü Şîrin* nüshalarından birinde, Akşehri yerine Aksaray kelimesi vardır. Aksaray da aynı mıntika içinde bulunduğundan bu fark ehemmiyetli değildir. Cemâlî'nin böylece, Aksaraylı yahut Akşehirli olduğunun anlaşılması, onun hakkında Karamanlıdır diyenleri haklı çıkarmaktadır."¹⁵

Ancak Timurtaş da, 1963 ve 1980 yıllarında yayımladığı Şeyhî'nin *Hüsrev ü Şîrin*'i adlı eserinde, Cemâlî'nin Germiyân (Kütahya)'da yetiştiğini söyler. Ağâh Sırrı Levend ise bir makalesinde,¹⁶ tezkireleri kaynak göstererek, Cemâlî'nin Karamanlı olduğunu, Bursalı diyenlerin de bulunduğunu yazar.

⁴ Kafzâde Fâizî, *Zübdetü'l-eş'âr*, Millet Kütüphanesi, nr. 1325, vr. 70.

⁵ Günay Kut, *The Tezkire by Sehi Beg*, Harvard 1978, s. 274.

⁶ Cemâlî'ye, Bursalı denilmesi, muhtemelen, Bursa'da yaşamaya sebebiyledir. Hatta şairin Bursa'da bazı eserlere kitâbe yazmış olması, bu düşünceyi daha da güçlendirmektedir. Meselâ "Selçuk Hatûn Sultân'ın Bursa'ya bir saat mesâfede yaptırdığı Mihraplı Köprü'nün mihrâbı üzerindeki manzûme ile, Karaca Paşa'nın kızının yaptırdığı Ulu Câmi yanında bulunan mektebin kapısındaki kitâbe Cemâlî'nindir" Ahmed Tevfik, "Selçuk Hâtun Sultan", *Târih-i Osmânî Encümeni Mecmuası*, III/15, İstanbul 1328, s. 957; Faruk K. Timurtaş, *Şeyhî ve Hüsrev ü Şîrin'i*, (inceleme-metin), İstanbul 1402/1982, s. 166.

⁷ Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî*, Westmead 1971, II, 85.

⁸ Şemseddin Sâmî, *Kâmûsü'l-a'lâm*, İstanbul: İkdâm Matbaası 1317, II, 1833.

⁹ Fâik Reşad, *Târih-i Edebiyat-ı Osmâniyye*, İstanbul: Zafer Matbaası ts., I, 220.

¹⁰ Hıfzî Tevfik- Hamâmizâde İhsân- Hasan Âli, *Türk Edebiyatı Numûneleri*, Ankara 1926, s. 273.

¹¹ Tanju Besen, *Tuhfe-i Nâilî* (lisans tezi, 1985), AÜDTCF. Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, s. 184-185.

¹² Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul 1975, II, 66-67.

¹³ Saadettin Nüzhet, *Türk Şâirleri*, İstanbul 1365/1946, III, 979.

¹⁴ Faruk K. Timurtaş, Şeyhî ve Hüsrev ü Şîrin'i, İstanbul 1963, s. 165; asıl metin için ayrıca bk. s. 264.

¹⁵ Faruk K. Timurtaş, "Fâtih Devri Şâirlerinden Cemâlî ve Eserleri", *TDED*, IV, İstanbul 1951, s. 193.

¹⁶ Ağâh Sırrı Levend, "Fâtih Devrinde Türk Dili ve Edebiyatı", *Türk Dili Dergisi*, II/20, Ankara 1953, s. 503.

* DEÜ İlahiyat Fakültesi, saittoprak@deu.edu.tr

¹ Bu çalışma, tarafımızdan 2000 yılında *Hadisleri Bakımından Risâle fi Etvâr'is-Sülûk (Cemâlî el-Karamânî)* adıyla Prof. Dr. Ali Yardım danışmanlığında yapılmış yüksek lisans tezinden (İzmir 2000) faydalanılarak kaleme alınmıştır.

² Latîfî, *Tezkire*, Dersaadet 1896, s. 121; *Latîfî Tezkiresi* (haz. Mustafa İsen), Ankara 1990, s. 146.

³ Mehmed Riyâzî, *Riyâzü's-Şuârâ*, Millet Kütüphanesi, Ali Emîrî, nr. 765, vr. 57.

Ansiklopedilere gelince, bunlarda, Cemâli hakkında yeterli ve sağlıklı bilgi bulmak güçtür. Meselâ, *İslâm Ansiklopedisi*'nin İngilizce ve Türkçe baskılarında, Cemâli maddesi yer almamakta, ancak Şeyhî'den söz edilirken, dolaylı olarak ondan da bahsedilmektedir. Başka ansiklopedilerde Cemâli hakkında verilen bilgiler ise eksik ve hatalarla doludur.¹⁷

Şurası bir gerçektir ki tezkirelerin dışında bu konuyu ele alan eserlerin çoğu, ya bu tezkirelerdeki bilgileri –yanlış da olsa– olduğu gibi aktarmışlar, ya da Cemâli'nin Karamânî lakabından dolayı, onun Karamanlı olduğu kanaatine ulaşmışlardır. Tezkire müelliflerinin, Cemâli'nin Karamanlı olduğu yolundaki değerlendirmeleri, Karaman'ın bir genel, bir de özel anlamda kullanılmış olmasından kaynaklanmıştır. Karamanoğulları'nın egemenliği altında bulunan bölgelere, uzun bir süre, Karaman ili denilmiş, daha sonraları bunun yerine Lârende ismi kullanılmıştır. Kanaatimizce, tezkirecilerin de bu kelimeyi kullanışı, daha çok genel anlam doğrultusunda olmuştur. Bu duruma göre, herhangi bir kasaba ya da şehir belirtilmediği hallerde Karaman, şair için doğum veya yerleşme yeri olarak tesbit edilen geniş bir coğrafi bölge adı olur. Meseleye bir de bu açıdan bakılması, karışıklığın ortaya çıkışının kaynağını aydınlatacaktır.

Bu araştırmaların neticesi olarak denilebilir ki; onun pek çok eserde Karamanlı olarak (Karamânî) zikredilmesi ve özellikle dedesinin de Akşehirî ya da Aksarâyî diye anılması, bizce, onun Karamanlı olduğu hususunu desteklemektedir. Buna göre Cemâli, Karaman'da doğup, Kütahya'da dayısı Şeyhî'nin yanında yetişmiş ve hayatının geri kalan kısmını da İstanbul'da geçirmiştir.

B. Doğum Tarihi

Her ne kadar Cemâli'nin doğum tarihi hakkında kesin bilgiye sahip değil isek de, bazı tarihî verilerden yararlanarak onun doğum tarihini yaklaşık olarak tesbit etmek mümkündür. Cemâli'nin, Şeyhî'nin ölümünde (832/1428) genç olduğu ve henüz Cemâli mahlasını almadığı açıktır. Bu durum, onun, Şeyhî'nin *Hüsrev ü Şîrin*'ine yazdığı, aşağıda ibaresi verilen zeylin başında gayet açık bir şekilde yer almakta, burada adının Bâyezid olduğu görülmektedir.

Saadettin Nüzhet, Cemâli'nin, 850'de (1446) *Gülşen-i Uşşâk* adlı bir eser yazarak onu II. Murad'a sunduğunu; *Miftâhu'l-ferec* isimli bir mesnevî kaleme alarak onu da 860'ta (1455) Sultan Fâtih'e takdim ettiğini ve bundan da şairin 824'te (1421) hükümdar olan II. Murad zamanında doğduğunu ve böylece, ilk eserini kuvvetli bir ihtimalle ona sunduğunu söyler.¹⁸ Nüzhet'in bu tesbitleri,

tarihî olarak pek de isabetli görünmemektedir. Çünkü Cemâli, ilk zeylini Şeyhî'nin eserine yazdığına ve ilk mesnevîsini de 850'de (1446) kaleme aldığına göre, onun, Çelebi Mehmed devrinde ve 813–815 (1410-1412) yılları arasında doğmuş olması muhtemeldir. Saadettin Nüzhet'in, II. Murad devrinde 824'ten (1421) sonra doğduğunu tahmin etmesi –Şeyhî'nin 832'den (1428) hemen sonra öldüğü göz önünde bulundurulursa– Cemâli'nin, o sıralar henüz 8–10 yaşlarında olduğu anlamına gelir. Bu yaşlarda bir çocuğun, ustaca bir zeyil yazması ise pek mantıklı görünmemektedir. O zaman, Cemâli'nin o sıralar, mantıken 18–20 yaşlarında olduğu kabul edilirse; yaklaşık doğum tarihinin, 813–815 (1410–1412) civarları olduğu söylenebilir. Cemâli'nin *Divân*'ı üzerinde çalışma yapan Çetin Derdiyok, bu hususta şunları söyler:

“Şâirin yaşadığı döneme âit belge olarak, *Divân*'ında yer alan Fâtih Sultân Mehmed için söylenmiş kasîde ve gazelleri, örnek verebiliriz. Hatta aşağıdaki kıt'ada İstanbul'un fethine târih düşürülmüştür. Kıt'anın son dizesinde yer alan harflerin ebced hesabıyla toplamı, 857 (1453) sayısını vermektedir. Bu da hicrî takvîme göre İstanbul'un fethi târihidir.

Hâsıl-i milk şâh u bâkî bâd
Mâh u mihreş nedîm ü sâkî bâd
Feth-i Kostantiniyye râ târih
Kâm-i şeh iy hemîşe bâkî bâd.”¹⁹

1446'da *Gülşen-i Uşşâk* adlı mesnevîsini yazan, 1453'te *Divân* oluşturmaya başlayan ve 1456'da *Miftâhu'l-ferec* mesnevîsini meydana getiren bir şairin, bu yıllarda olgunluk dönemini yaşadığı veya en azından olgunluk döneminin başında olduğunu tahmin etmek pek de güç değildir.

Ayrıca Cemâli, Şeyhî'nin ölümünden (h. 832) hemen sonra onun tamamlayamadığı *Hüsrev ü Şîrin*'e bir zeyil yazmıştır. Aşağıya alınan örnek dizelerden de, bu zeylin, Şeyhî'nin ölümü üzerinden çok zaman geçmeden kaleme alındığı tahmin edilebilmektedir:

“Hemân-dem irdi fermân-i İlahî
Kazâ-yı Hakk vü emr-i pâdişâhî
...
Bu söz irdi çü gaybî tercümândan,²⁰
Revân eyledi rûh-i Şeyhî cândan.”²¹

¹⁷ Bu söylenenlerin tahkiki için bk. *İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul 1994; İbrahim Alâattin, *Meşhûr Adamlar*, İstanbul 1933–1936; Murat Uraz, *Türk Edip ve Şâirleri*, İstanbul 1939; *Meydan Larousse*, İstanbul 1969–; Nihâd Sâmî Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Târîhi*, İstanbul: MEB Yayınları 1971, I, 470.

¹⁸ Saadettin Nüzhet, *Türk Şâirleri*, III, 979.

¹⁹ Cemâli (Bâyezid), *Divân-ı Cemâli*, Kayahan Erimer Kitaplığı (Adana), vr. 21^b.

²⁰ Faruk K. Timurtaş, *Şeyhî ve Hüsrev ü Şîrin*'i, İstanbul 1402/1982, asıl metin s. 265–266.

²¹ Çetin Derdiyok, *Divân-ı Cemâli*, (Turkish Sources Critical Edition and facsimile by İ. Çetin Derdiyok), Cambridge 1994, s. 5–6.

Yürütülen bütün bu tahminler, Cemâlî'nin doğumunu, yaklaşık bir tarihle belirleme açısından önemlidir. Bu sebeple, onun XV. yüzyılın başlarında doğduğunu söylemenin, bir dereceye kadar doğru olacağı ifade edilmelidir.

C. Adı Üzerindeki Şüpheler

Eski kaynaklarımız, Cemâlî ile XIV. asır şairlerinden Şeyhoğlu'nu birbirine karıştırmışlardır.²² Daha önce de belirtildiği üzere, söz konusu yanlışlığın Sehi'den itibaren görülmeye başlaması dikkati çekmektedir.²³ Bu durum, Cemâlî mahlaslı pek çok kişinin bulunmasından kaynaklanmıştır.

Âşık Çelebi'nin *Meşâirü's-şuarâ*'sının Şeyhî ile ilgili maddesinde şu bilgiler yer alır:

“Sultân Mehmed merhûm fevt olup Sultân Murâd pâdişâh-ı ‘âlem olur. Şeyhî Hüsrev ü Şîrin nazmına şurû' idüp dibâcesinde zikr itdüğü üzre tercüme meşgûl olur didükçe meclis-i Pâdişâhiye ithâf idüp 'izz-i huzûr-i Sultânide makbûl olur. Kitâbun müveddesün beyâza çekmedin Şeyhî'nin matla'-ı ömri makta'ına irür ve kaside-i hayâtın şeyyâd-ı ecel şerbetiyle âhir eyler. Kitâb-ı mezkûrî hemşîrezâdesi olan Cemâlî itmâm itmişdür.”²⁴

Bu bilgilerden anlaşıldığına göre, Cemâlî, Sehi'nin bildirdiğinin tersine, Şeyhî'nin erkek kardeşinin değil, kız kardeşinin oğludur. Ayrıca asıl adının Bâyezid olduğu ve daha sonra Cemâlî mahlasını aldığı Şeyhî'nin *Hüsrev ü Şîrin*'ine yazdığı zeylin başlığından anlaşılmaktadır. Adı geçen *Zeyl*'in başlığı şöyledir:

[أندر وفات مؤلف كتاب شيخى رحمة الله كه بايزيد بن مصطفى بن شيخ أحمد ترجماني الأقسهري نظم کرده است | “Ender vefât-ı müellif-i kitâb-ı Şeyhî -rahmetüillah- ki Bâyezid b. Mustafâ b. Şeyh Ahmed Tercümânî el-Akşehrî nazm-kerde ve der zeyl-i kitâb kerde est”]

²² Faruk K. Timurtaş, “Fâtih Devri Şâirlerinden Cemâlî ve Eserleri”, *TDED*, IV, s.189.

²³ Sehi Bey Tezkire'sinde (Mehmet Şükrü, Tezkire-i Sehi, s. 56; Günay Kut, The Tezkire by Sehi Beg, s. 274) “Karamânîdür, hoş tab', hâssa me'ânîye mâlik kimsedür. Gazeliyâtı pâk ve kendüsü hûb idrâkdür” der. Burada Sehi'nin verdiği bilgi diğer tezkirelerdeki ve kaynaklardaki bilgilerden farklı değildir. Ancak aynı tezkirenin Şeyhoğlu maddesinde, aslında Cemâlî'ye âit olması gereken “Merhûm Şeyhî'nin biraderzâdesidir... Şeyhî'nin vefâtından sonra Hüsrev ü Şîrin'i itmâma yetiştürüb beyâza bu çıkarmışdür. Şeyhî sözlerinden fark olmaz” bu ifade Şeyhoğlu'na yakıştırılmıştır. Oysa eldeki tarihî veriler Şeyhoğlu'nun 832'den önce yani Şeyhî'den önce öldüğünü gösteriyor. Bu durumda da, onun, Şeyhî'ye zeyil yazması imkânsızdır. Üstelik XV. yüzyıl şairlerinden Hatiboğlu'nun 812'de (1409) bitirdiği *Bahrü'l-hakâik* ve 817'de (1414) yazdığı *Letâifnâme*'sinde, kendilerine yetişip göremediği şairler arasında Şeyhoğlu'nu da zikretmesi, onun Şeyhî'nin eserine zeyil yazmasını tarihî açıdan hayli güç kılmaktadır.

²⁴ G. M. Meredith Owens, *Meşâirü's-şuarâ or Tezkere of 'Âşık Çelebi*, vr. 254^a; benzer bilgi için bk. Kinalızâde Hasan Çelebi, *Tezkiretü's-şuarâ*, Ankara 1981, I, 530.

D. İntisâbı

Cemâlî, Halvetî²⁵ tarikatına bağlı Şeyh Habîb Karamânî'nin halifesidir. Halvetîlik içerisinde Habîb Karamânî şubesi olarak bilinen bu kol, Anadolu'ya Yahyâ-yı Şîrvânî'nin ileri gelen halifelerinden Molla Habîb Karamânî (ö. 902/1496–1497) vasıtasıyla yayılmıştır. Molla Habîb, Karaman'dan Aydın'a, Aydın'dan Rum vilâyetine (Amasya, Sivas havalisi), oradan Ankara'ya geçerek Anadolu'nun birçok muhitini dolaşmış, Bayrâmî, Nakşî ve Zeynî şeyhleriyle görüşmüştür...²⁶

O, döneminin sadrazamlarından Pîrî Mehmed Paşa'nın (ö. 939 /1532–33) yoğun ilgisini ve desteğini görmüştür. Pîrî Mehmed Paşa, inşa ettirdiği tekke ve zâviyelerle sûfilere olan muhabbetini perçinleyen bir şahsiyettir... “Halvetiye şeyhlerinden amcası Cemâl Halife (*Cemâleddin İshâk Karamânî*, ö. 933/1526–27) adına *İstanbul*'da; biri *Zeyrek*, diğeri de *Fâtih*'de olmak üzere iki zâviye yaptırmıştır... *Zeyrek*'de bulunan zâviye *Soğukkuyu Câmii* diye de geçer. Onun, *Fâtih*'de yaptırdığı tekke ise, daha sonra *Koruk* (veyâ Koruklu) *Tekkesi* diye anılır. Ayrıca Cemâl Halife için bir tekke de, *Sütlüce*'de Bâbü's-saâde ağası Mahmûd Ağa (ö. 957/1550) tarafından yaptırılmıştır.”²⁷ Öte yandan Cemâlî, döneminin tarikatlarını ve tasavvuf anlayışını hayli ağır bir dille eleştirmiştir:

“Zamâne şeyhine i'timâd idüb nakdi nesîye virmeyesüz ve meçhûlünüz olan yola me'mûnül-hâl olmayanlar delâletiyle girmeyesüz. Ehl-i tasavvuf zamânımızda azdür ve bu asırda tasavvuftan dem uranların kesirinin kâr u bârı ilhâd hevâsında pervâzdır. Tevhîd ve ilhâd beynini tefrika kâdir mürşid bulmak gâyet de müşkil ve şimdiki hırka-püşlar sohbeti hirâş-ı cân ve dildir. Eger dâibe-i tasavvuf galebe iderse zâhir ve bâtını şer'a muvâfık mürşide irâde gösteresüz ve ser-i mû şer'-i mutahhara muhâlif vaz'ı olandan perhîz ve ictinâb eyliyesüz ki tekâmül-i tarikat şeriata ittibâ ve hevâcis-i nefsanîyeden inkitâ ile olur.”²⁸

Aslında burada şaşırtıcı olan en önemli nokta, Cemâlî'nin XVI. yüzyılda tasavvufî anlayışın yozlaşma sürecine delâlet eden böyle bir yargıda bulunmuş olmasıdır. Ancak, Anadolu'yu mânevî yapısıyla Türkleştiren âhiyân-ı Rum,

²⁵ XVI. asırda Anadolu'da faaliyet gösteren Sünnî tarikatlerin en etkilisi, Halvetiye'dir. Ebû Abdullah Sîrâceddin Ömer b. Ekmeleddin Halvetî (ö. 750/1349 veya 800/1397) tarafından İran'da kurulan bu tarikat, değişik bölgelere dağılan halifeleri vasıtasıyla pek geniş bir muhite yayılmış ve zamanla tarikatler içinde en fazla şube ve kola sahip bulunan bir tarikat hüviyetini kazanmıştır. Halvetiliğin Anadolu'ya yayılışı ise, daha ziyade Seyyid Yahyâ Şîrvânî'nin (ö. 869/1410) silsilesi vasıtasıyla gerçekleşmiştir.

²⁶ Geniş bilgi için bk. Reşat Öngören, *XVI. Asırda Anadolu'da Tasavvuf* (doktora tezi, 1996), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 19–24; a.mlf., *Osmanlılarda Tasavvuf: Anadolu'da Süfler, Devlet ve Ulemâ (XVI. Yüzyıl)*, İz Yayıncılık, İstanbul 2000.

²⁷ Reşat Öngören, *XVI. Asırda Anadolu'da Tasavvuf*, s. 250.

²⁸ Hoca Saadeddin, *Tâcü't-tevârih*, İstanbul: Tabhâne-i Âmire 1679, I, 596–597.

gâziyân-ı Rum, abdalân-ı Rum, bâciyân-ı Rum ve alp gazileri benzeri teşkilât mensupları gibi, mutasavvıf dervişler de, bütünüyle bu vazifeyi ifa etmişlerdir. Sosyal hayatın içinde halkın kültür hamurunu yoğuran bu gruplar, Anadolu'nun Türkleşmesinde ve İslâmlaşmasında geri kalmayan hizmetleri ile ön safta yer almışlardır.²⁹ Cemâlî tarafından yapılan mutasavvifeye yönelik tenkitler, tasavvufî faaliyetlerin Anadolu'daki eşsiz yerini gölgelemek için değil, durumu tesbit açısından dır. Türklerin tasavvuf anlayışı alp eren şeklinde tezahür etmiş, hiçbir zaman dervişleri tekkelere tıkmamıştır.³⁰

E. Ölüm Tarihi

Cemâlî'nin doğum tarihi gibi ölüm tarihi de, kendi eserleri yanında diğer bazı kaynakların aktardığı tarihî belge ve bilgiler ışığında ancak yaklaşık olarak tesbit edilebilir. Zira, ölüm tarihini zikreden tek eserde bile farklı tarihler verilmektedir.³¹

Fuad Köprülü, Cemâlî'nin 870'te (1465) Bursa'da yaşadığını ve hatta o tarihlerde ona ait bir manzum kitâbe metninin olduğunu söyler.³² Bu kayıt, onun bu tarihlerde Bursa'da yaşadığını ve belki bir kaç yılını burada geçirdiğini gösterir. Ayrıca, Cemâlî'nin bu tarihten sonra da yaşadığı, ileri yaşına rağmen Fâtih'le birlikte Arnavutluk Seferi'ne (1478) katıldığı *Dîvân*'ında kaydedilmektedir. O, eserinde bu durumu şu beyitle dile getirir:

“K’arnavud iline sefer itdüm
Pâdişah gidicek bile gıtdüm
...
İki aylık yarag ile gıtdüm

²⁹ Mehmet Şeker, *Fetihlerle Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslâmlaşması*, Ankara: DİB Yayınları 1991, s. 11–12.

³⁰ Bu durumu Mehmet Şeker, eserinde şöyle dile getirir: “Anadolu Türeleri'nden dinî duygularla, kahramanlık hislerinin son derece yüksek ve galeyân hâlinde olduğunu görüyoruz. Çoklukla, tasavvufî şekiller altında beliren bu dinî hisler, hiç bir zaman Anadolu Türeleri'ni tekkelere yahut mescitlere kapayarak sosyal bünyeyi felce uğratacak bir mahiyette olamazdı...” , a.g.e., s. 113.

³¹ Meselâ, Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*'da (Beyrut: Dârü'l-Fikr 1994) Cemâlî'yi dört yerde bahis konusu etmiş, bunlardan ikisinde vefat tarihi olarak 930 (1523) yılını kaydederken, diğer iki yerde 933 (1526) ve 934 (1527) senelerini vermiştir (bk. I, 189, 445, 503, 846). Yazarın ölüm tarihini veren diğer kaynaklar şöyle sıralanabilir: 1. Brockelmann, *Geschichte der Arabisch Litteratur (GAL)*, II, 557'de (Leiden 1944-49; *Supplementband*, I-III, Leiden 1937-72) Cemâlî'nin ölüm tarihi 930 (1523) olarak verilmiştir. 2. Ömer Rızâ Kehhâle, *Mu'cemül-Müellifin*, II, s. 236'da 930. 3. Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, s. 85'te ölümü hakkında “Evâhir-i devri Sultân Bâyezîd Hân-ı Sâni'de fevt oldu” der. Bu da yaklaşık olarak 918'e (1512) tekâbül eder. 4. Şemseddin Sâmî, *Kâmûsü'l-a'lâm*, II, 1833'te “Sultân Bâyezîd devrinde vefât etmiştir” der. 5. Bursalı Mehmet Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, II, 66'da, onun rihleti hakkında “Mâte zübdet'ül-evliyâ mısra'mın delâlet ettiği 923 (1517) târihidir” der. 6. Mecdî, *Hadâik*, s. 372'de “Vefâtını mâte zübdet'ül-evliyâyâ târih düşürüldüğünü” söyler. Bu eserlerin dışında başka kaynaklarda da Cemâlî'nin ölüm tarihi hakkında bilgi bulmak mümkündür.

³² M. Fuâd Köprülü, *Türk Edebiyatı Târîhi*, s. 354, 366.

Gör ki gafille ben bana nitdüm

...

Yumrı taşı baş idemez yassı

Son peşimanlığ eylemez assı

Seferi çünki ihtiyâr itdüm.”

Bu beyitten onun bu sefer sırasında yaşlı, hasta ve savaşa katılmayacak kadar âciz olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla onun bu tarihten sonra pek uzun yaşamadığı sonucunu çıkarmak mümkündür. Daha önce tesbit edilen doğum tarihi göz önünde bulundurulduğunda, onun bu sefere çıkılacağı sırada yetmiş yaşlarında olduğu söylenilebilir. Cemâlî'nin bu tarihten sonra yaşayıp yaşamadığına dair herhangi bir tarihî belge tesbit edilememiştir. Buna göre onun ölüm tarihi için de kesin bir şey söyleme imkânı yoktur. Yalnız, Latîfî, Riyâzî, Kafzâde Fâizî tezkirelerinde onun “Sultan Bâyezîd döneminin sonuna kadar yaşadığını” söylerler. Daha sonra da *Kâmûsü'l-a'lâm*, *Sicill-i Osmânî*, *Türk Edebiyatı Numûneleri*, *Türk Şâirleri*, *Tuhfe-i Nâili ve Dîvân Edebiyatı Antolojisi*³³ gibi kaynaklar tezkirelerden aynı bilgileri alıp nakletmişlerdir. Sadece Mehmet Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*'nde “Sultân Bayezîd devrine kadar yaşamıştır” diyerek bize, Cemâlî'nin Sultan Bâyezîd devrinin başlarına kadar yaşadığını düşündürecek bir bilgi vermektedir. Eğer ölüm tarihini tezkirelerin dediği yönde belirlersek; o zaman bu tarihin 1510–1512 olması gerekecek ve bu da Cemâlî'nin 100 yaşlarında iken öldüğü anlamına gelecektir. Hâlbuki Cemâlî daha 1478'lerde katıldığı Arnavutluk Sefer sırasında yaşlı ve hasta olduğunu ve bu sefere katılmaktan pişmanlık duyduğunu dile getirmektedir. Dolayısıyla bu seferden sonra 30–32 yıl yaşaması, pek mümkün görünmemektedir. Bu bilgilerden yola çıkıldığında Cemâlî'nin Fâtih devri sonunda veya II. Bâyezîd devri başlarında (1481–1489) vefat etmiş olması kuvvetle muhtemel görünmektedir.

II. ESERLERİ

Cemâlî hakkında bugüne kadar, yazılanlar onun hayatını ve eserlerini açıklığa kavuşturmak yerine, anlaşılmasını daha da güçleştirmiştir. Bu bilgilerin tutarsız ve uyumsuzluğu, yazarların dikkatsizliği yanında Osmanlı kültür hayatında köklü bir aile olan Cemâlîler'in ilmi sahada oynadıkları etkin rolden kaynaklanmaktadır. Ne kadar titizlikle çalışılırsa çalışılsın, hata ve noksanların olması kaçınılmazdır.

Cemâlî İshak b. Mehmed el-Karamânî'ye nisbet edilen eserler arasında (1) Risâle fî Etvârî's-sülûk,³⁴ (2) Şerh-i Hadîs-i Erbaîn, (3) Miftâhu'l-ferec, (4) Nevâbiğ mine's-sarf, (5) Risâsetü'l-acîbe fi's-sanâyi' ve'l-bedâyi', (6) Gülşen-i

³³ Daha önce bu kaynakların yerleri belirtildiği için tekrar edilmemiştir.

³⁴ Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, I, 846'da eseri şöyle tanıtır: رسالة في أطوار السلوك ، المسمى بأطوار السبعة للشيخ جمال الدين القرماني المتوفى سنة ٩٢٠ ثلاثين وتسعمائة

Uşşâk (Hümâ ve Hümâyûn), (7) Şerh-i Kasîde-i Muhrika, (8) Münâcât, (9) Vasiyyet-i Resûl, (10) Ramazâniyye, (11) Dîvân-ı Belâgat ve (12) Şeyhî'nin Hüsrev ü Şîrin'ine yazdığı Zeyl'ini saymak mümkündür.

1. **Risâle fi Etvâri's-sülûk**³⁵ İzmir Millî Kütüphanesi Yazma Eserler Kataloğu eserin tam adı ve muhtevası hakkında en geniş mâlumatı içermektedir. Eserin en erken tarihli yazması³⁶ İzmir nüshası olarak görülüyorsa da, söz konusu nüshanın ferâğ kaydındaki yazının asıl metnin hattından farklı oluşu, bu hususta ihtiyatlı davranmayı gerektirmektedir.

(a) Eserin İzmir Millî Kütüphanesi'nde 2016/1 demirbaş numaralıyla kayıtlı bulunan³⁷ ve 1^b-154^b varaklar arasında yer alan risâle, nesih hatlı olup, 960'ta (1552) istinsah edilmiştir.

Başı: رَبَّنَا وَسِعْتَ كُلَّ شَيْءٍ رَحْمَةً وَعِلْمًا. وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ حَقَّ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى يَهُ
حَمْدٌ وَبِي حَدِّ وَثْنَيْ بِي عَدِّ وَحَضْرَتِ رَسُولِهِ وَآلِهِ وَأَصْحَابِهِ صَلَوَاتِ بِلَا غَايَةٍ.³⁸
Sonu: وَعَلَى عِبَادِكَ الصَّالِحِينَ مِنْ أَهْلِ السَّمَاوَاتِ وَأَهْلِ الْأَرْضِينَ بِرَحْمَتِكَ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ،
الْحَمْدُ لِلَّهِ عَلَى التَّمَامِ وَالصَّلَاةُ عَلَى سَيِّدِ الْأَنْبِيَاءِ
Ferâğ Kaydı: كَتَبَهُ الْحَقِيرُ عَبْدُ الْقَادِرِ بْنِ مُحَمَّدٍ الْإِمَامِ فِي جَامِعِ حَضْرَتِ أَبِي أَيُّوبِ الْأَنْصَارِيِّ
عَلَيْهِ رِضْوَانُ الْبَارِيِّ سَنَةَ سِتِّينَ وَتِسْعِمِائَةَ³⁹

*

b) Eserin bir diğer nüshası Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmûd Efendi, nr. 2895'te kayıtlıdır. Kayıtlardaki bu nüshaya dair eser adı ve varak sayısı hakkında verilen bilgiler eksik ve yanlıştır.⁴⁰ Tasavvufî bir eser olarak kaydedilen nüsha 35 değıl 95 varaktır. 1^a-95^b varakları arasında, 190x138 mm. ebatlarındadır.

Başı: رَبَّنَا وَسِعْتَ كُلَّ شَيْءٍ رَحْمَةً وَعِلْمًا فَاغْفِرْ لِلَّذِينَ تَابُوا وَاتَّبَعُوا سَبِيلَكَ وَقَهِّمْ عَذَابَ الْجَحِيمِ
رَبَّنَا وَأَدْخِلْهُمْ جَنَّاتِ عَدْنِ الَّتِي وَعَدْتَهُمْ وَمَنْ صَلَحَ مِنْ آبَائِهِمْ وَأَزْوَاجِهِمْ وَذُرِّيَّاتِهِمْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ
الْحَكِيمُ وَقَهِّمِ السَّيِّئَاتِ وَمَنْ تَقِ السَّيِّئَاتِ يَوْمَئِذٍ فَقَدْ رَحِمْتَهُ وَذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ....
Sonu: وَصَلَّى اللَّهُ عَلَ سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَآلِهِ الطَّاهِرِينَ وَصَحْبِهِ الْبَاهِرِينَ وَسَلَّمْ عَلَى الْأَنْبِيَاءِ الْمُرْسَلِينَ
وَعَلَّ عِبَادِكَ الصَّالِحِينَ مِنْ أَهْلِ السَّمَاوَاتِ وَأَهْلِ الْأَرْضِينَ بِرَحْمَتِكَ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ. الْحَمْدُ لِلَّهِ
عَلَى التَّمَامِ وَالصَّلَاةُ عَلَى سَيِّدِ الْأَنْبِيَاءِ....

³⁵ bk. Şekâik Tercümesi, s. 372-374; Esmâ'ül-müellifin, I, 202; Osmanlı Müellifleri, I, 51.

³⁶ Eserin istinsah tarihi 960'tur (1552). Diğer nüshalardan sadece İÜ Merkez Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar, nr. 2243'te *Risâle fi't-Tasavvuf* adıyla kayıtlı olan nüshanın istinsah tarihi 975'tir (1567).

³⁷ Ali Yardım, İzmir Millî Kütüphanesi Yazma Eserler Kataloğu, İzmir 1992-97, III, 173.

³⁸ İzmir nüshası 2^adan: “رَبَّنَا وَسِعْتَ كُلَّ شَيْءٍ رَحْمَةً وَعِلْمًا فَاغْفِرْ لِلَّذِينَ تَابُوا وَاتَّبَعُوا سَبِيلَكَ وَقَهِّمْ عَذَابَ الْجَحِيمِ. رَبَّنَا وَأَدْخِلْهُمْ جَنَّاتِ عَدْنِ الَّتِي وَعَدْتَهُمْ وَمَنْ صَلَحَ مِنْ آبَائِهِمْ وَأَزْوَاجِهِمْ وَذُرِّيَّاتِهِمْ. إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ. وَقَهِّمِ السَّيِّئَاتِ وَمَنْ تَقِ السَّيِّئَاتِ يَوْمَئِذٍ فَقَدْ رَحِمْتَهُ. وَذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ.”

³⁹ İzmir nüshası 153^bden: “كَتَبَهُ الْحَقِيرُ عَبْدُ الْقَادِرِ بْنِ مُحَمَّدٍ الْإِمَامِ فِي الْجَامِعِ وَزَارَةَ أَبِي أَيُّوبِ الْأَنْصَارِيِّ عَلَيْهِ رِضْوَانُ الْبَارِيِّ ”. سَنَةَ سِتِّينَ وَتِسْعِمِائَةَ ٩٦٠.

⁴⁰ Daha önce tebit edildiği üzere bu eser, İzmir Millî Kütüphanesi'nde 2016/1 numarada *er-Risâle fi Etvâri's-sülûk* adıyla kayıtlıdır. *Risâle*'nin diğer, kataloglarda farklı adlarla kaydedilmesi, bizi, başlangıçta mezkûr nüshanın tek olduğu kanaatine sevk etmişti. Ancak İstanbul kütüphanelerindeki araştırmalar sonucunda durumun böyle olmadığı ortaya çıkmış oldu.

c) Eserin bir başka nüshası yine farklı bir isimle, İÜ Merkez Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar, nr. 2243'te kayıtlı olup inceleme sonucunda *Risâle fi Etvâri's-sülûk*'ün 975 (1567) tarihinde istinsah edilmiş nesih hatlı bir başka nüshası olduğu anlaşılmıştır. Yazma, 1^b-74^a varakları arasında yer alıp, 190x138 mm. ebadındadır.

d) Bir başka nüshası Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, nr. 1748'de *Kitâb-ı Cemâlî* adıyla kayıtlıdır. Cemâlî adıyla pek çok müellifin olması, eserin adının kapalılığı, şimdiye kadar Cemâlî ve eserlerinden bahsedenlerin mevcut kütüphanedeki bu nüshadan söz etmemeleri nüshanın *Risâle fi Etvâri's-sülûk*'ün bir diğer nüshası olduğunun tesbitini geciktirmiştir. Eserin kapağında siyah mürekkep ve nesih hattiyle *التصوف في التركي في الجمالي كتاب* ibaresinin olması tesbitte en önemli ipucu olmuştur.

2. **Şerh-i Hadîs-i Erbaîn**.⁴¹ Eser İzmir Milli Kütüphanesi'ndedir (nr. 2016/2).⁴² Müellif tarafından seçilen hadisler ve bunların manzum tercümelelerinden oluşmaktadır.⁴³ *Keşfü'z-zünûn*'da da adından söz edilen⁴⁴ ve bir mecmuanın 195^b-200^b varakları arasında yer alan derleme, her varağı 13 satırdan oluşan, 195x150 (140x110) mm. ebadında bir eserdir. Hicrî 960'ta istinsah edildiği anlaşılan nüsha nesih hatlıdır.

Başı: حَمْدًا لِمَنْ خَلَقَ سِوَاهُ وَشَرَفًا بِمُحَمَّدٍ وَاصْطَفَاهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ ...

الحديث الأول: لكل شيء صقال وصقال القلب ذكر الله

Sonu: إِنَّ أَحْسَنَ الْحَسَنِ الْخَلْقِ الْحَسَنُ

Ferâğ kaydı: كَتَبَهُ الْحَقِيرُ عَبْدُ الْقَادِرِ بْنِ مُحَمَّدٍ الْإِمَامِ فِي جَامِعِ حَضْرَتِ أَبِي أَيُّوبِ الْأَنْصَارِيِّ

عَلَيْهِ رِضْوَانُ الْبَارِيِّ رَحِمَ اللَّهُ لِمَنْ دَعَا لِكِتَابِهِ .

Müellif kırk hadis rivayetiyle ilgili hadisi naklettikten sonra şöyle der: “Ben bu yüce işarete imtisâlen kendisine hikmet verilen faslû'l-hitâb sahibi Resûlü'l-kevneyn ve Nebiyyü's-sekaleyn Muhammed (s.a)'ın hadislerinden kırk tanesini derlemeye başladım”.

Eser, Câbir b. Abdullah'ın (r.a.) Resûlullah'a “Allah'ın ilk yarattığı şeyin ne olduğunu” sordum. Buyurdu ki: “Peygamber'in nurunu, o nurdan da her türlü hayrı yarattı...” hadisiyle başlar, “Mûsâ ile Âdem birbirileriyle ihticâc ettiler...” hadisiyle devam eder.

Hasan Kâmil Yılmaz, *Tasavvufî Hadîs Şerhleri ve Konevî'nin Kırk Hadîs Şerhi* adlı eserinde, Cemâleddin İshak el-Karamânî ve *Kırk Hadîs Şerhi* hak-

⁴¹ Cemâlî'nin bu eseri, Sermin (Akburun) Toprak tarafından 1996'da *Cemâlî İshak b. Mehmed el-Karamânî'nin Manzûm Kırk Hadîs Tercümesi Adlı Eseri* adıyla bir mezuniyet tezi olarak çalışılmıştır (DEÜ İlahiyât Fakültesi Kütüphanesi, Tez nr. 26217).

⁴² Ali Yardım, *İzmir Millî Kütüphanesi Yazma Eserler Kataloğu III*, 19, nr. 3156.

⁴³ bk. Şekâik Tercümesi, s. 374; Esmâ'ül-müellifin, I, 202; Osmanlı Müellifleri, I, 51.

⁴⁴ Hasan Kâmil Yılmaz, *Tasavvufî Hadîs Şerhleri ve Konevî'nin Kırk Hadîs Şerhi*, İstanbul 1990, s. 73-74.

kında şunları söyler: “Karamânî’nin *Kırk Hadîs Şerhî*’nin Süleymâniye Kütüphanesi Esad Efendi bölümü 336 demirbaş numarada kayıtlı nüshanın (vr. 1-174) 930/1524 yılında tamamlandığı belirtilmektedir.⁴⁵

Tesbitlerimize göre Hasan Kâmil Yılmaz’ın aktardığı bilgilerin aksine, *Keşfü’z-zunûn*’da bahsi geçen eser bu değil, İzmir Millî Kütüphanesi’nde bulunan *Kırk Hadîs Şerhî*’dir.⁴⁶ Hasan Kâmil Yılmaz, *Tasavvufî Hadîs Şerhleri* adlı eserinin, 73’üncü sayfasının 85 numaralı dipnotunda şöyle bir bilgi aktarmaktadır: “Dr. Ahmet Sevgi, *İslâmî Edebiyât* (1988–1989 sayı:3, s. 25–27)’de Cemâleddîn İshak el-Karamânî’ye ait olduğunu öne sürdüğü bir manzûm Kırk Hadîs Tercümesi neşretmiştir. Eğer tespit doğru ise, bu, Cemâlî’nin ikinci Kırk Hadîsi olmalıdır.” Ahmet Sevgi’nin tesbiti doğru olmakla beraber; bu nüsha Cemâlî’nin elimizde mevcut *Kırk Hadîs*’nin diğer kütüphanelerdeki nüshalarıdır. Ahmet Sevgi, İzmir Millî Kütüphanesi’ndeki nüshadan söz etmemekle beraber, eserin diğer nüshalarını (a) Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, nr. 43/3; (b) Konya Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi, nr. 2465/30, vr. 138^a-143^b; (c) Konya Yûsuf Ağa Kütüphanesi, nr. ٤/٧٢٥٤, vr. 176^a-1176^b; (d) Millî Kütüphane, İbn Sinâ, nr.7/1327, vr. 98^b-100^b⁴⁷ şeklinde sıralar.

3. Miftâhül-ferec. Eser 860’ta (1456) Fâtih Sultan Mehmed Han adına kaleme alınmıştır. Cemâlî, bu durumu eserin mukaddimesinde şöyle dile getirir:

“Âni tertîb eyledim Sultân için,
Bunu tertîb et Mehmed Hân için.”⁴⁸

⁴⁵ Eğer eserin telif tarihi, Hasan Kâmil Yılmaz’ın ifade ettiği gibi 930 (1524) ise, o zaman bu *Kırk Hadîs Şerhî*’nin, II. Bâyezid devrinin başlarında (takriben 1481–1489 arası) vefat eden Cemâleddin İshak el-Karamânî’ye ait olması fikrine şüpheliyle bakılmalıdır. Başta belirttiğimiz üzere, muhtemelen, Hasan Kâmil Yılmaz da, başta belirttiğimiz üzere, Cemâlî isminin Osmanlı ilim tarihindeki yerinden ve birkaç Cemâlî’i olmasından kaynaklanan kargaşadan nasibini almış görünmektedir. Durum böyle olunca, Hasan Kâmil Yılmaz’ın bahsettiği bu eseri tedkik etmeden, kesin bir şey söylenmesi mümkün değildir. Ancak, mezkûr eserin 75’inci sayfasının 85 numaralı dipnotunda zikrettiği Cemâlî’nin *Manzum Kırk Hadîs Tercümesi*, mezuniyet tezi olarak çalışılmış olup, Ahmet Sevgi’nin de iki sayfalık, sadece metin halinde (bk. *İslâmî Edebiyât*, sy. 3, Konya 1988/1989, s. 25–27) yayımladığı eser, Cemâlî el-Karamânî’ye ait olup, tarafımızdan da incelenmiştir. Öte yandan Millet Kütüphanesi, Ali Emîri, nr. 444’ta Cemâlî el-Karamânî adına kayıtlı görünen *Şerh-i Hadîs-i Erba’in* adlı eser Cemâlî el-Karamânî’ye ait olmayıp, Halvetî Şeyhi Cemâlî Halvetî’ye aittir (Hayatı ve eserleri hakkında geniş bilgi için bk. Yusuf Küçükdağ, II. *Bâyezîd, Yavuz ve Kanûni Devirlerinde Cemâlî Ailesi*, İstanbul: Aksaray Vakfı Yayınları 1995, s. 10–47).

⁴⁶ Kâtib Çelebi, *Keşfü’z-zunûn*, II, 1037’de eseri ve müellifini şöyle tanıtır: “İسحاق القرماني المعروف بجمال لإسحاق القرماني المتوفى سنة ثلاث وثلاثين وتسعمائة مختصر شرح كلا منها بيت واحد تركي Türkçe birer beyitten müteşekkil şerhlerden ibarettir. Bursalı Mehmed Tâhir ise, *Osmanlı Müellifleri* adlı eserinin II, 57’inci sayfasında şöyle der: “Mufassal Hadîs-i Erba’in nüshası Es’ad Efendi Kütüphanesi’ndedir.”

⁴⁷ Ahmet Sevgi, “Mevlânâ Cemâl Efendi’nin Manzûm Kırk Hadîs Tercümesi”, *İslâmî Edebiyât*, sy. 3, s. 25–27.

⁴⁸ İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar, nr. 2331, vr. 6^b.

Cemâlî kendi ifadesiyle eserinden “ilâhiyât mevzuunda manzum bir eserdir” diye söz eder. İçinde münâcâtlar, na’lalar, mutasavvîfâne hikâyeler, âyet ve hadisleri açıklayan parçalar ve Fâtih Sultan Mehmed’i methetmek üzere yazılmış kasideler vardır.⁴⁹ (a) İÜ Merkez Kütüphanesi’nde (Türkçe Yazmalar, nr. 2331) kayıtlı eser, 1^a-177^b varaklar arasında yer almakta ve 898’de (1492) istinsah edildiği anlaşılmaktadır.

Başı: انس ملك صفا كله أشفته وهوس
أعلا در جميع رسلدن مراتب مخصوص
Sonu: جانني بر نور ايده أنك خدا
عالمه انعام جوق جون عامدر
جون دعا ايله تمام اولدی كلام
آمين يا رب العالمين

(b) Bir diğer nüsha⁵⁰ Berlin Kraliyet Kütüphanesi’ndedir (Türkischen [Türkçe Yazmalar], nr. 378; Diez. A.4.84). İstinsah tarihi 989 (1571) olan eser, 1^a-149^a varaklar arasında bulunmaktadır. (c) Başka bir nüshası Üsküdar Selim Ağa Kütüphanesi’ndedir (Kemankeş, nr. 447) ve istinsah tarihi 920’dir (1514). (d) Yine aynı kütüphanede bulunan diğer bir nüsha da (Hüdâî Efendi, nr. 201) Ahmed b. Mehmed tarafından horde divânî hatla istinsah edilmiştir. (e) Türk Dil Kurumu Kütüphanesi’de de (nr. 322) bir nüshası⁵¹ vardır.

4. en-Nevâbiğ mine’s-sarf.⁵² Eserin Süleymaniye Kütüphanesi’ndeki (Hacı Hüsnü Paşa, nr. 1466) nüshası 84 varaktır. Ta’lik hatla kaleme alınmış olan kitabın kapak kısmında kırmızı mürekkeple şöyle bir ibare geçmektedir: هذا “الكتاب التوايغ من الصرف لأفضل الفضلاء المتأخرين للشيخ مولانا جمال الدين القرماني أسكنه الله الجنة إسحاق القرماني المتوفى سنة ٩٣٠” şeklinde bir kayda, bu ifadelerin hemen altında ise, kitabın isminin belki yanlış imlâsına sebep olan “قد دخل في ملكي كتاب...” şeklindeki ibareye yer verilmiştir:

Başı: الحمد لله الذي كرم بني آدم بين المخلوقات وخص منهم المؤمنين بأنواع الكرامات
وشرف الأنبياء بالآيات الساطعات وعظم المرسلين بالبينات الفاطعات عليهم الصلوات المتواليات

⁴⁹ Faruk Kadri Timurtaş, “Fâtih Devri Şâirlerinden Cemâlî ve Eserleri”, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, IV/3, s. 189–213.

⁵⁰ Wilhelm Pertsch, Die Handschriften- Verzeichnisse der Königlichen Bibliothek zu Berlin- Verzeichniss der Türkischen Handschriften, Berlin 1889, s. 371.

⁵¹ Eserin bu nüshasını bizzat inceleyemediğimiz için bilgiler eksik verilmiştir.

⁵² Eserin ismi kaynaklarda aşağıdaki şekillerde geçmektedir: Kâtib Çelebi, *Keşfü’z-zunûn* adlı eserinde *en-Nevâbiğ fi’s-sarf* olarak almıştır (I, 503); Bursalı Mehmet Tâhir ise bu eseri şöyle tanımlar: “İlm-i Sarf’tan Nevâbiğ isminde bir metni...” (*Osmanlı Müellifleri*, I, 51); Mecdî Mehmed Efendi ise “Şeyh Cemâl Halife Fenn-i Sarf’tan *Nevâbiğ-i Sarf* adlı bir kitâb te’lif eyledi” der (*Hadâikü’ş-Şakâik*, I, 274); Brockelmann ise şunları söyler: “Cemâleddin İshak el-Karamânî starb 930/1523/et-Tevâbi’ fi’s-Sarf, Formenlehre, Berl.6775/6 (dem. b. Kemâlpaşa no: 4650, Köpr. III, 619) (*Geschichte der Arabischen Litteratur zugeschr*) *Ups*.50,1, (GAL), II, 557; Kehhâle, *et-Tevâbi’ fi’s-sarf* olarak zikreder (*Mu’cemü’l-müellifin*, II, 236).

والتحيات المتعاليات، وعلى ألهم المؤيدين بصنوف الساقيات الداكات وصحبهم المقيدين بقطون
الباقيات الصالحات وفضل بين الكل سيد الكائنات وأشرف أصحاب الدول.

Ferağ Kaydı: تمام شد در روز چهارشنبه ، وقت اذان نماز دیگر در عصر ثانی صفر الخیر در
تاریخ سنة ۷۰۹ از دست جرعه کش معز الدین فی الکیلانی ... تحریر وسمط تقریر در آورده
شد. والحمد لله رب العالمین.

(b) 95 varaklık bir diğer nüsha Beyazıt Devlet Kütüphanesi'ndedir (Veliyyüddin Efendi, nr. 3059) ve ta'lik hatla yazılmıştır. (c) *Nevâbiğ fi's-sarf* başlığını taşıyan nesih hatlı bir diğer nüsha da yine Beyazıt Devlet Kütüphanesi'ndedir (Bâyezid, nr. 6596) ve 97 varaktır. (d) Eserin Nuruosmaniye Kütüphanesi'ndeki (nr.4115) nüshası *Nevâbiğ fi's-sarf (tevâbi')* adıyla kaydedilmiş olup 118 varaktır ve nesih hatla kaleme alınmıştır. (e) Esere ait bir başka nüsha Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'ndedir (III. Ahmed, nr. 2266). *Tevâbi' fi's-sarf* başlığını taşıyan nüsha 117 varaktır. (f) Âtîf Efendi Kütüphanesi'ndeki (nr. 8611) nüsha *Nevâbiğ fi's-sarf* adıyla kayıtlıdır ve 87 varaktır. (g) Bir diğer nüsha ise İÜ Merkez Kütüphanesi'ndedir (Arapça Yazmalar, nr. 3960). *Nevâbiğ fi's-sarf* başlığını taşıyan bu nüsha 123 varaktır.

5. *Risâletü'l-acibe fi's-sanâyi' ve'l-bedâyi'*.⁵³ *Miftâhu'l-ferec*'de bahsedilen risâlelerden olup, yegâne nüshası Cambridge Üniversitesi Kütüphanesi'ndedir (İslâm Yazmaları, nr. Ll.3-28; bk. Browne, s. 87)⁵⁴. Eserden ilk defa bahseden Fuad Köprülü'dür.⁵⁵ 18 varaktan ibaret olan eser *Risâle-i acibe* adını taşımaktadır. Müellifin adı varak 2^ada "te'lifü'l-Cemâlî el-fakîr" şeklinde geçmektedir. Browne, *fakîr* kelimesini *fakîh* şeklinde okuyup eserin sahibini Cemâlî Fakîh şeklinde göstermiş ve bunun kim olduğunu tesbit edememiştir. Önsözdeki, "er-Risâletü'l-acibe fi duâi Hazreti Mehmed b. Murâd Hân" ifadesinden (vr. 36) eserin Fâtih Sultan Mehmed'e ithaf edildiği anlaşılmaktadır. Müellif eseri hakkında şu kanaati izhar ediyor:

Şehâ egerçi Cemâlî fakîr û kemterdir,

Velik silk-i cevâhirdir itdügi kelimât" (vr. 18^a).

Eser, bir beyit veya ibareden muayyen harfler alınıp, yeni beyit ve ibareler meydana getirilmek suretiyle tertip edildiği için, yazılış şekline son derece dikkat edilmesi gereken bir kitaptır. Bu hususta müellif şöyle demektedir:

"Rahmet ol ehl-i insâf müselmân kâtibe ki, her hitâb-i âftâb-tâbi ve bu hitâb-i müstetâb-bâbı, ki her beyti ma'mûr ve her sa'yi meşkûrdur, ki Kasîde-i Âcibe ve asîde-i ğarîbedür ve sanâyi'-i bed'iyye ile mübeyyen ve

bedâyi'-i tab'iyye ile müzeyyendür ve selâseti elfâz ile merğûb ve nefâset-i ma'ânî ile mahbûbtur, kitâb eylemek istese; bu nüsha-i şerîfeye nazar eyleye. İmlâdan ibârattan ve i'râbdan her ne görürse bi-'aynihi öylece yaza. Hiçbir mahalde tebdil ve tağyîr kılmaya ki râst ve dürüst ola; tâ sonra görölüp hatâsını islâh eylemekde zahmet çekmeye ve kendüye nefrin olinup cehâlete nisbet etmeyeler ve islâh olunmayacak olursa, tasnîf eyleyen zarîfun te'lifinde tağyîr bulunup emekleri zâyi olur. Ve eger bu zikrolunan mûcibce amel eylemek elinden gelmezse lütf eyleyüb yazmaya mukayyed olmaya (vr. 2^a).

Bu eserin Cemâlî'nin zikrettiği ve adını *Risâle* olarak bildirdiği iki beyitten muayyen harfler alınıp yeni bir beyit yapılan, baştan sona kadar hem sanatları hem vezin bahislerini bildiren, Türkçe ibareden Farsça, Farsça'sından Arapça sözler çıkan, acayip sanatlarla dolu kaside olması kuvvetle muhtemeldir.⁵⁶

6. *Gülşen-i Uşşâk yahut Hümâ ve Hümâyûn*. Cemâlî'nin bu eserini hangi padişaha takdim ettiği hususunda ihtilâf var gibi görünse de,⁵⁷ eserin 850'de (1446) II. Murad adına yazıldığı, hem *Gülşen-i Uşşâk* mukaddimesinde, hem de *Miftâhu'l-ferec*'in girişinde belirtilmiştir.

Şâh içün düzmiş idim bir hoş kitâb,

Kim safâ bulurdi andan şeyh û şâb

...

Okurdi dâima Sultân Murâd,

Gülşen-i Uşşâk idim ad (*Miftâhu'l-ferec*, vr.3b-4a) ⁵⁸.

Eserin iki adının olması yanlışlıkla müellife ait iki ayrı kitap gibi değerlendirilmesine sebep olmuştur.⁵⁹

⁵⁶ Faruk Kadri Timurtaş, Şeyhî ve Hüsrev ü Şirin (inceleme-metin).

⁵⁷ Mehmed Süreyya, "şâir der Sultân Bâyezid nâmına *Hümâyûn-nâme* kaleme almıştır" der (*Sicilli Osmânî*, İstanbul 1311/1893, II, 85). Halbuki Mehmed Süreyya'nın bahsettiği eserle aynı adı taşıyan pek çok eser vardır. Hal böyle olunca, eserin adının tam olarak kendisi tarafından tesbit edilemediği ortaya çıkıyor. Faik Reşâd "Fâtih Sultân Mehmed nâmına sunulduğunu" söyler (*Târîh-i Edebiyatı Osmâniye*, I, 220); Bursalı Mehmed Tâhir, "Fâtih Sultân Mehmed nâmına..." der (*Osmânî Müellifleri*, II, 66); Kınalızâde Hasan Çelebi ise şöyle der: "Sultân Bâyezid nâmına «Hümâ ü Hümâyûn» nâm bir kitâb-ı pür intizâm nazm etmiştir" (*Tezkirei'ş-şuarâ*, I, 260, XVIII. Dizi-Sa.41); Fuad Köprülü de -eserin iki adının olması hasebiyle - iki ayrı eser olduğunu zannetmiş ve de "birinin II. Murad adına diğerinin de Fâtih Sultân Mehmed namına sunulduğunu" söylemiştir (bk. "Anadolu'da Türk Dil ve Edebiyatı'nın Tekâmülüne Umûmî Bir Bakış", *Yeni Türk Mecmûası*, 1931, s. 385).

⁵⁸ *Hicr, İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar, nr. 5680'de kayıtlıdır.*

⁵⁹ Wilhelm Pertsch, *Verzeichnisse der Türkischen Handschriften (=Die Handschriften - Verzeichnisse der Königlichen Bibliothek zu Berlin, I-IV)* adlı eserinin 371'inci sayfasında kitap hakkında bilgi verirken bu hataya düşmüştür.

Kâtib Çelebi ise *Keşfü'z-zunûn'da Hümâ ve Hümâyûn'u* şöyle tanıtır:

⁵³ Türkiye kütüphanelerinde nüshasının tesbit edilememesi sebebiyle bizzat tetkik imkânı bulunamadığından eser hakkında burada verilen bilgiler, Faruk Kadri Timurtaş'ın *Şeyhî ve Hüsrev ü Şirin (inceleme-metin)* adlı eserinin Cemâlî bahsinden özetlenerek alınmıştır (s. 169, 190).

⁵⁴ Edward G. Browne, A Hand-list of the Muhammadan Manuscripts Including all Those Written in the Arabic Character, Preserved in the Library of the University of Cambridge, Cambridge 1900.

⁵⁵ bk. Fuad Köprülü, "Anadolu'da Türk Dil ve Edebiyatı'nın Tekâmülüne Umûmî Bir Bakış", *Yeni Türk Mecmûası*, III/ 5, İstanbul 1933, s. 385.

Gülşen-i Uşşâk'ın İÜ Merkez Kütüphanesi'ndeki (Türkçe Yazmalar, nr. 5680) nüshası Nasûh b. Ali tarafından 959'da (1551) istinsah edilmiştir. 143 varak olan kitabın unvan sayfasında "اشبو مشونيك آدي كلشن عشاقدر" şeklinde bir ibare geçmekte, esere neden bu adın verildiği ise şu beyitte açıkça belirtilmektedir:

كلستان اولدى عشق اهلينه كورديم
بسم الله ذي الفضل العظيم
سلام الله عن حسن الوفاء
خدایا قل بزه توفيقك همراه
كزومزده قوماعل خواب غفلت
آب غفلت دل وجان عندلبين ايله شيدا
آلومي واصل ايت حبل المتين
.....

Sonu: خدایا وير نوابن نوايا
مریم کيبي جوشدم
بهارمدن اراخ ايله خزانى
جمالى نبده كك جوقدر كناهى
Ferağ Kaydı: تمت بعون الله العزيز عن يد عبد الضعيف المحتاج إلى رحمة الله تعالى ناصوح
بن علي غفر الله جميع المؤمنين ، في شهر رمضان المبارك

Cemâlî'nin *Gülşen-i Uşşâk* yahut *Hümâ ve Hümâyûn* adlı eseri üzerine tenkitli metin, inceleme ve makalelerden oluşan bir kaç çalışma yapılmıştır.⁶⁰ Faruk Kadri Timurtaş, bu mesneviyi şöyle tanıtır:

"*Hümâ ve Hümâyûn* yahud *Gülşen-i Uşşâk*, Hümâ ile Hümâyûn arasındaki aşkı hikâye eden bir mesnevîdir. 4800 beyit kadardır. Eser üzerinde, Şeyhî'nin *Hüsrev ü Şîrin*'inin çok kuvvetli tesirleri vardır. Baştaftaki *Tevhîd*, *Na't* ve *II. Murâd* vasfındaki methiyeler *Hüsrev ü Şîrin*'dekilere nazîre olarak yazılmıştır. İÜ Merkez Kütüphanesi'nde bulunan [*Türkçe Yazmalar, Dem. Nu: 5680*], ve 959/1551'de Nâsûh b. Ali tarafından istinsâh

edilen bildiğimiz yegâne nüshası, 143 varaktan müteşekkildir; iyi bir nüsha olmakla beraber, başlık yazıları yoktur"⁶¹

Günay Kut ise eser hakkında şunları söyler:

"4630 beyitten ibâret olan bu eser aruzun remel bahriyle kaleme alınmıştır. Mesnevî, Arap Hanı Menûşek'in oğlu Hümâ ile Çin padişahının kızı Hümâyûn'un aşk hikâyesini konu edinir. Divan edebiyatının iki kahramanlı mesnevileri geleneğinde olduğu gibi iki âşık, başlarından gelen birçok maceradan sonra mutlu bir beraberliğe kavuşurlar"⁶².

Türk Edebiyatı Nümüneleri'nde eser şöyle tanıtılır:

"Bundan mâ-'adâ Dâr'ul-Fünûn Kütüphanesi'ndeki kitâplar meyânında « *Gülşen-i Uşşâk* yahud Hümâ ü Hümâyûn » nâmıyla bir mesnevîsi vardır. Hamse tarzında yazılmış manzûm bir hikâyedir. Eserin te'lif târihi 850/1446'dir"⁶³.

7. Şerhu Kasîde-i Muhrika. (a) Eseri ait bir nüsha İstanbul Belediye Atatürk Kitaplığı'ndadır (Osman Ergin, nr. 485). 1229'da (1813) istinsah edilmiş olan eser 57 varaktır. (b) Berlin Staatbibliothek'teki (Ms. or. oct. 2788) bir diğer nüsha ise 46 varaktır ve 4–6.20x15,5cm.15 ölçülerindedir.⁶⁴

Baş: بسم الله الرحمن الرحيم أحمده على نعمائه ومن نعمائه العظيمى:

Sonu: حضرت علي كرم الله وجهه اياقلمين حضرلرينك اويوب وداع ايتدي
شيخ نام حضرتلري قصيده سنك آخرنده اهل عطا بيورمه سي بو وصيته ايشارتدر.

Ferağ kaydı: تمت شرح القصيده المحرقه...المباركه

8) Münâcât. İzmir Millî Kütüphanesi'nde (Türkçe Yazmalar, nr. 34260 yaz/2016–1) bulunan nüsha 1229'da (1813) güzel bir nesih hatla istinsah edilmiş olup, bir mecmuanın 218^a-221^a varakları arasında yer almaktadır. Risâlenin baş tarafında şöyle bir ibare yer almaktadır:

مناجات لكاتب الفقير "الجاني إسحاق الشهير بجمالي القراماني"

Baş: هربنا ربنا ممن سواكا
وشتنا عزلة عن ما سواكا

وغمضنا العيون عن الوجوه
وجؤعنا البطون لكي نراكا

فيا متان من افضال لجودك
أجرنا من هوا هذا وذاکا

وقربنا إلى القربى فإنا ...

Sonu: وأصلح شأن إسحاق بأحمد
وإبراهيم قد فداك

Farsça'dır, başı: بسم الله ذي الفضل العظيم... diye devam eder. Bu eser, Mehmed b. Ali el-Mürşîdî el-Kirmânî'ye attır. Eser, Şair Cemâlî tarafından Sultân Bâyezîd namına nazmen Türkçe'ye tercüme edilmiştir. Diğer taraftan, aynı zamanda 970 (1562) senesinde vefat eden Mehmed "Alî Lâbî el-İstânbûlî" tarafından da nazmen Türkçe'ye çevrilmiştir." (Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn an esâmi'l-kütûbi ve'l-fünûn* (nşr. Şerefeddin Yaltkaya - Kilisli Rifat Bilge), I-II, İstanbul 1360–62 / 1941–43.

⁶⁰ *Gülşen-i Uşşâk* yahut *Hümâ ve Hümâyûn*, İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar, nr. 5680. Ayrıca bk. İnciser İlca, *Gülşen-i Uşşâk (Hümâ ü Hümâyûn)*, Cemâlî (mezuniyet tezi), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türkiyat Enstitüsü Kütüphanesi, nr. 556; Osman Horata, *Cemâlî- Hümâ ü Hümâyûn (Gülşen-i Uşşâk)* (doktora tezi), Hacettepe Üniversitesi, İstanbul 1990; Hayri Akyüz, "XV. Asır Şairlerinden Cemâlî'nin Hümâ ü Hümâyûn Adlı Eseri Hakkında Birkaç Söz", *Türk Folklor Araştırmaları*, sy. 54, İstanbul 1954, s. 856-857.

⁶¹ Faruk Kadri Timurtaş, *Şeyhî ve Hüsrev ü Şîrin (inceleme-metin)*, s.168; Faruk Kadri Timurtaş, "Fâtiḥ Devri Şâirlerinden Cemâlî ve Eserleri", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, IV/3, s. 189–213.

⁶² Günay Kut, "Cemâlî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 1993, VII, 316–317.

⁶³ Hıfzı Tevfik, Hamâmizâde İhsân- Hasan Ali, *Türk Edebiyatı Nümüneleri*, İstanbul: Milli Matbaa 1926, s. 273.

⁶⁴ Wolfgang Voigt, *Verzeichniss der Orientalischen Handschriften in Deutschland*, XIII/ 3, Weisbaden 1974, s. 265 Franz Steiner Verlag GMBH. Wiesbaden 1974).

فأني مذنب عاص أسير
من يستحقون الهلاك على
وعبد وعاجز من مبتلاكا
الهي! أنت ذو رحم ترحم

9. Vasiyyet-i Resûl. Risâle, İzmir Millî Kütüphanesi'nde (nr. 2016/4) bulunan bir risâleler mecmuası içerisinde. Eser Hz. Peygamber'in Hz. Ali'ye öğütlerinden oluşmaktadır.⁶⁵

Başı: قال النبي عليه السلام أمير المؤمنين عليّ حضرته رضي الله عنه ايتدي: يا علي موسى يايبامبره عليه السلام هارون نجسي اولورسه سن دخي بكا شويله اولورسن وليكن بدن صكره بيغامبر يوقدر...

Sonu: يا علي دولتولرلك اوج نشاني واردر: أول حلالدن قزانور ، محلته خرج ايدر وعاملرله اوتورر، بش وقت نمازي جماعتله قلور

:Ferağ kaydı 960

10. Ramazâniyye. İzmir Millî Kütüphanesi'nde (nr. 2016-5) bulunan bir risâleler mecmuasının 239^b-244^b varakları arasında yer almaktadır. Nesih hatlı olup, istinsah tarihi 960'tır.⁶⁶

Başı: خوش بويك دولتي صايمه شهر رمضان سبب قريتي صايمه شهر رمضان
Sonu: حضرتده عجب نوله يا رب حالي جمالي كر وارله بو حالتله آه ايدهلوم آه.

:Ferağ Kaydı 960

11. Divân-ı Belâgat. Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Hacı Mahmûd Efendi, nr. 3734) bulunan ta'lik hatlı nüsha 2^a-67^a varaklar arasında yer alır.

Başı: محمد ذات تجلى سيله اولوب بر نور يكتا اودر هب جمله دن اول اولنان تا ازل بيذا
حق اينمشدر آني ام جمله مخلوقاته اصلنده طفيليدر آنك بو كورنن هر نه وار اشيا
حقيقتده اودر طوغورن آدم ايله حواي مجازده در ابو آدم وهم ام اولمسي حوا
او خلق اولمسيدي خلق اولنماز ايدي هيچ بر شيع هورندن هور ايتدي قمو هر اسفل اعلا
نه ممكندر انك وصف جميلك ايلمك انسان جمالي اولمشيكن اكا وضاف حضرت مولا

Vr. 20a'dan

محمد منبع لطف وعطادر وصال حق انك ايله بولونور
محمد منبع جود وسخادر بولور هر زحمت اهلي راحت اندن
محمد راه ذاته رهنمادر نه ممكندر دوشه سايه سي ارضه
محمد جمله درده دوادر كورن اندن كورر وجهيني حقا
محمد سر بسر نور خدادر مراتجه هب اندن اولدي اشياء

محمد جمله شيدين ابتدادر قبوسي سكيذر انك جمالي

Sonu: أي حبيب كبريا أي سر ذاتك محرمي حق سنكجون ايلدي خلق اونسكز بيك عالمي
أم الأشياسن سن اولدوك سندن هر نه وار حق سكا ايتدي طفيل اول جد بابك آدمي
هر نبيدن كرجه صكره تشريف ايتدك بو ايله ليك خلق اولمقده سنسين جمله سنك أقدمي
عالمينه رحمت اولنديغك إثبات ايليوب كفر وشركك دردينه توحيد ايله ايتدك أمر
كندي بابك سكيذر دوستم جمالي كمترك قل شفاعت اكا أنبيانك اعظمي

Ferağ kaydı: تمت الوردات المقدسات.

Kaynaklarda bu eserden söz edilmediği gibi Cemâli ile ilgilenen ilim adamlarınca da hiç bahsedilmemiş, sadece *Divân* adlı bir eserin var olduğu, ancak mâhiyeti hakkında da bilgi bulunmadığı dile getirilmekle yetinilmiştir.

12. Zeyl. Dayısı Şeyhî'nin 832'e (1428-29) ölmesinden hemen sonra *Hüsrev ve Şirin* adlı eserine yazdığı 109 beyitlik bir zeyildir. Henüz Cemâli mahlasını almadan, büyük ihtimalle 18-20 yaşlarında iken yazdığı bu zeyil hakkında Sehî Bey, Şeyhî'nin sözlerinden ayırt edilemeyecek kadar başarılı ve güzel yazıldığını söyler.⁶⁷ Cemâli'nin bu zeyli, *Sehî Bey Tezkiresi*, *Meşâirü-ş-şuarâ*, *Kühûl-ahbâr* gibi eski kaynaklarda ve *Eslâf*, *Târîh-i Edebiyyât-ı Osmâniyye*, *Târîh-i Edebiyât Dersleri*, *Yeni Osmanlı Târîh-i Edebiyâtı* gibi yeni kaynaklarda belirtildiği gibi *Hüsrev ve Şirin*'i tamamlayan bir sonuç bölümü değildir.

Faruk Kadri Timurtaş'ın, Şeyhî'nin mezkûr eseri hakkında verdiği teferruatlı bilgiler, Şeyhî'nin Cemâli üzerindeki tesirlerini tesbitte yardımcı olmuştur. Bu bilgilere göre, Cemâli'nin, babasının ve dedesinin adı, memleketi *Hüsrev ve Şirin*'in bazı nüshalarındaki *Zeyl*'den anlaşılmaktadır.⁶⁸

Ender vefât-ı müellif-i kitâb-ı Şeyhî rahmetullahi aleyh ki Bâyezîd bin Mustafâ bin Şeyh Ahmed-i Tercümânî el-Âkşehrî nazm-kerde ve der zeyl-i kitâb kerde-est.

Başı: Gelün iy bilû câmin nûş idenler Bu hikmet sözlerini gûş idenler
Diyeyin size bir köynüklü kıssa K'irer ol kıssadan her şahsa hisse
İştîdük kim nitedür bu hikâyet Ki çûn bu araya irdi rivâyet
Hatm-ı Kitâb ve Medh-i Sultân Murâd Hân Çû nakl eyledi ol merhûm ü mağfûr
Ki kilsûn Hakk Ta'alâ ravzasın nûr Dilerüz ger gedâ ola vü ger şâh

Anicak diyeler kim rahmetullah
Sonu: Gelün dıhk ile kıldı goncasın pür Sadef lafziyla kıldı hokka pür-dür
Bu heft iklim eger heftâd olaydı Anâ Hakk olmasaydı bâd olaydı
Çi-ger bu Bâyezîd ol şâha kuldur Velî dâilîğa lâyük degüldür.
Nice kim rûşen ola gün Cemâlî Nice k'ola ayûn bedr ü hilâli
Nice kim müşteri sa'd ide tâli' Nice k'ola Utarid hayre râci'
Ola arş efseri Kürsi serîri Cihân çeker Cihân-bân destgiri"

Şeyhî'den bahseden neredeyse bütün eserlerde, onun ölümüyle *Hüsrev ve Şirin*'in noksan kaldığı ve eserin Cemâli tarafından tamamlandığı yazılmış,⁶⁹ bu

⁶⁷ Sehî Bey, *Tezkire-i Sehî* (Mehmed Şükrü), İstanbul 1907, s. 56.

⁶⁸ Faruk Kadri Timurtaş, *Şeyhî ve Hüsrev ü Şirin* (inceleme-metin), s.149'da yaygın olan yanlış kanaati dile getirerek şöyle der:

"Cemâli'nin yaptığı iş, eseri tamamlamak değil ona bir zeyil yazmaktır. Eseri tamamlayan XVI. asır şâirlerinden Rûmî adlı bir zâttır."

⁶⁹ Haluk İpekten bu hususta şunları söyler:

⁶⁵ bk. Ali Yardım, İzmir Millî Kütüphanesi Yazma Eserler Katalogu, III, 229.

⁶⁶ Ali Yardım, İzmir Millî Kütüphanesi Yazma Eserler Katalogu, III, 230.

kapalı ifadelerden hareketle eserin Cemâlî tarafından ikmâl edildiği kanaati yaygınlaşmıştır. Hâlbuki Cemâlî eseri ikmâl etmemiş, ona zeyil yazmıştır.

109 beyit olan⁷⁰ ve iki parçadan müteşekkil zeylin manzumesinin birinci kısmında Şeyhî'nin ölümünden, ikincisinde Sultan Murad'dan bahsedilmiştir. Âşık Çelebi ve Âli, Cemâlî'nin hangi beyitle zeyle başladığını bildirdikleri halde, bu nokta uzun zamanlar farkedilmemiştir. İlk defa Hammer, Cemâlî'yi Şeyhoğlu ile karıştırmasına rağmen, söz konusu hususu doğru göstermiştir. Fakat zeyil işinin bir ikmal olmayıp iki şeyden bahseden bir manzume olduğunu ilk söyleyen Gibb'dir. Son zamanlarda J. Deny de bu *Zeyl*'i doğru şekilde tesbit ve izah etmiştir.

Sonuç olarak, eserlerinde zengin bir malzemenin bulunduğunu tesbit ettiğimiz Cemâlî'nin daha geniş bir çalışma alanına konu edilmesi zarureti hâsıl olmuştur. Zira o, Osmanlı'nın en ihtişamlı dönemlerinde yaşamış, mutasavvıf, edip, dilbilimci ve hadise dair eserler vermiş çok yönlü bir kişidir. Bu sebeple, Cemâlî'nin bu yönleriyle ele alınıp eserlerinin edisyon kritiklerinin yapılması büyük önem taşımaktadır.

“Cemâlî İshak b. Mehmed el-Karamânî: Hayatı ve Eserleri”

Özet: Bu çalışma, öncelikle, XV. yüzyılın başlarında doğan ve aynı yüzyılın son çeyreğinde vefat eden ve Cemâlî nisbesinden ötürü hakkında pek çok kaynakta dağınık ve ihtilâflı bilgiler bulunan Cemâlî İshak b. Mehmed el-Karamânî'nin hayatı ve eserlerini tanıtmayı hedeflemektedir. Mutasavvıf şahsiyeti yanında; hadiste de varlık gösteren Cemâlî, tasavvuf, şiir, belâgat ve hadisle ilgili eserler telif etmiştir. Ne var ki, hayatı hakkındaki ihtilâflı ve yanlış bilgilerden olsa gerek, eserleri hak ettiği ilgiye mazhar olamamıştır. Dolayısıyla çalışmamızda, Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye'nin ihtişamlı dönemlerini idrak etmiş bulunan Cemâlî'nin hayatı ve eserlerine dair kapalı ve ihtilâflı hususlar –bir parça da olsa- aydınlatılmaya çalışılmıştır.

Atıf: Mehmet Sait Toprak, “Cemâlî İshak b. Mehmed el-Karamânî: Hayatı ve Eserleri”, *Hadis Tetkikleri Dergisi (HTD)*, IV/2, 2006, ss. 127-145.

Anahtar Kelimeler: Hadis, mutasavvıf, Cemâlî İshak b. Mehmed, Halvetî.

“Şeyhî'nin yazdığı kısım 6844 beyittir. Nizâmî'nin eserine göre yarım kalan kısmı, sonradan 1000 beyit kadar ilaveyle Hüsrev'in ölümü ve Şîrîn'in intihârı kısımlarını yazarak Rumî adında bir şâir tamamlamış ve Kanunî'ye sunmuştur. Cemâlî'nin esere yazdığı 109 beyitlik zeyilde sadece Şeyhî'nin ölümünden bahsedilir, sonunda da eseri tamamlamak için Sultan Murad'a bir methiye söyler.

Şeyhî'nin yeğeni Cemâlî Bayezid, Şeyhoğlu Bayezid'in de Sultan Murad'a yaklaştığını görüyoruz. Bunda padişahın beğenip koruduğu Şeyhî'nin yeğeni olmasının da tesiri olacaktır. Cemâlî, Padişah'a *Hüsrev ü Şîrîn* zeylini sunarak yaklaşmış, sonra 850/1446 yılında tamamladığı *Hümâ vü Hümayun* mesnevisini takdim etmiştir. Sehi Bey'in zeyli için Şeyhî'nin nazmından ayırt edilmez demesine rağmen, Cemâlî, Şeyhî ayarında bir şâir olamamıştır” (*Divan Edebiyatında Edebî Muhtiler*, İstanbul 1996, s. 22.

⁷⁰ J. Deny, *Zeyl*'in 111 beyit olduğunu yazmışsa da, muhtelif nüshaların karşılaştırmasıyla 109 beyit olduğu tesbit edilmiştir.